

<https://helda.helsinki.fi>

Rakkauden tunnustuksia keskiajalta Hegeliin

Saarinen, Risto Juhani

Suomalainen teologinen kirjallisuusseura
2017

Saarinen , R J 2017 , Rakkauden tunnustuksia keskiajalta Hegeliin . julkaisussa R Palmen & H Haara (toim) , Uskonto ja kamppailu tunnustamisesta . Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisu , Nro 285 , Suomalainen teologinen kirjallisuusseura , Helsinki , Sivut 262-276 .

<http://hdl.handle.net/10138/302104>

---

acceptedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

Rakkauden tunnustuksia keskiajalta Hegeliin

Risto Saarinen

Latinankielisessä teologisessa ja filosofisessa perinteessä toisen ihmisen taikka asian hyväksyvää tunnustamista kuvataan verbeillä *agnosco* ja *recognosco* sekä vastaavilla substantiiveilla *agnitio* ja *recognitio*. Ensinmainittu on antiikissa yleisempi ja muun muassa roomalaisen lain käyttämä. Esimerkiksi adoptiossa tapahtuvaa lapsen tunnustamista kuvataan tällä verbillä. *Recognitio*-sanue on harvinaisempi ja se voi kattaa erilaisia uudelleen katsomisen tai aiemmin tiedetyn uudestaan muistamisen merkityksiä. Kirkkoisä Augustinus käyttää molempia verbejä muistamisen merkityksessä. Toisaalta *recognitio*-sanue yleistyy keskiajalla ja tarkoittaa silloin usein samanlaista normatiivista tunnustamista kuin *agnitio*. Tunnustaminen voi olla yhdensuuntaista taikka vastavuoroista.

Englannin kielessä oli vielä 1500-luvulla kaksi latinalaisista vastineistaan käännettyä verbiä: *acknowledge* ja *reknowledge*. Jälkimmäinen korvautui sittemmin *recognize*-sanueella, mutta ensinmainittu on jäänyt nykyenglantiin hieman substantiivin näköisenä verbinä. Nykyfilosofit kiistelevät siitä, onko verbien *acknowledge* ja *recognize* välillä merkityseroa. Samaa kiistaa voitaisiin käydä myös latinan verbeistä, mutta hyvin usein ne ovat synonyymisiä.¹ Englannin *recognize* voi tarkoittaa identifiointia (*I recognize your face*), hyväksyvää tunnustamista (*we recognize your academic degree*) tai molempia. Saksan tunnustamista merkitsevä verbi *anerkennen* sisältää aina nämä molemmat merkitykset.

Keskiaikaisen tunnustamisaktin perussuunta oli alhaalta ylös: uskova tunnustaa Jumalan ja palvelija herransa. Perussuunnan taustalla oli yhtäältä latinalaisen Raamatun ja kirkkoisien kielenkäyttö. Toisaalta siihen vaikutti feodaalilaki, jossa renki taikka torppari ottaessaan vastaan isännän suoman suosion, kuten maatilkun käytön, tunnusti toisen isännäkseen.² Keskiajan uskonnollisissa teksteissä nämä molemmat taustat vaikuttavat yhdessä. Toisinaan latinassa käytetään silti myös suuntaa ylhäältä alas, tapahtuuhan esimerkiksi adoptio jossain mielessä alaspäin.

Seuraavassa keskityn rakkaussuhteen kuvaamiseen näillä latinan ilmauksilla. Rakkauden tunnustaminen tuo ilmaukseen vastavuoroisia ja jopa tasa-arvoisia piirteitä. Siinä mielessä tunnustaminen ikään kuin modernisoituu rakkautta kuvaavissa teksteissä. Toisaalta tätä modernisaatiota ei pidä liioitella, sillä rakastajan ja rakastetun suhde ei useinkaan ole tasa-arvoinen. Lisäksi rakkauden tunnustaminen assosioituu kuvaamissani teksteissä jumalasuhteeseen, joka on ylöspäin katsova suhde.

Bernard ja Tuomas

Bernard Clairvauxlaisen (1090-1153) saarnat Laulujen laulusta kuuluvat teologian historian vaikutusvaltaisimpiin rakkausteksteihin. Nykylukijalle niiden vertauskuvallinen morsiusmystiikka kaipaa jonkin verran selittämistä. Raamatullisessa tekstissä sulhanen ja morsian osoittavat toisilleen rakkautta. Bernardin tulkinnassa sulhanen edustaa Kristusta ja morsian kirkkoa ja kristittyjä. Suhdetta kuvataan intohimoiseksi, mutta samalla suhde on hengellinen ja ”morsiamen” rooli kattaa miehet siinä missä naisetkin.

Laul. 1:2b-3 kuuluu latinaksi suurin piirtein näin: ”rintasi ovat parempi kuin viini/ parhaiden voiteiden tuoksu/ vuodatettu öljy sinun nimesi”. Bernardin luennassa rinnat määrittävät sekä sulhasta että morsianta. Morsiamen eli kirkon rintojen tuoksu kuvaa sulhaselta saatua suosionosoitusta taikka lahjaa. Bernard tulkitsee kohtaa näin:

Muistathan että morsiamen rintojen viimeinen suosionosoitus (*commendatam*) liittyy voiteiden sulotuoksuun. Luontevasti morsian tunnustaa (*recognoscat*) tämän tuoksun olevan lahja (*beneficium*) sulhaselta, ei mitään morsiamen omaa. Tällä tavalla tulee ymmärtää kaikki tähän asti sanottu. ”Jos rinnoistani tuoksuu suloinen voide”, morsian sanoo, ”jos ne ovat kutsuvat, niin se ei johdu minun ansioistani, hyvä Sulhaseni, vaan sinun anteliaisuudestasi”. (*Sermo* 13, 8).

Lainattu kohta käyttää feodaaliajan käsitteistöä. Antamalla *beneficium*-lahjan herra osoittaa suosiotaan palvelijalle niin, että tästä tulee torppari. Lahjaa jalostaessaan torppari käyttää toisen omaa. Tällainen tarkoituksenmukainen käyttö jakaa lahjaa eteenpäin ja heijastaa antajan anteliaisuutta. Sama vaihtokauppa toistuu hengellisenä, kun Kristus osoittaa suosiotaan kirkolle ja sulhanen morsiamelle. Bernardin luennassa kirkko-morsian on lopulta myös uskovien äiti:

Kirkko ... huumaa saarnaajiensa sanoilla. He hoitavat maataan ja humalluttavat sen hengellisen ilon viinillä, korjaten sitten kärsivällisinä sadon. Kirkko omaksuu morsiamen arvonimen uskomalla rohkeasti ja vakuuttuneesti, että sen rinnat ovat viiniä parempaa ja tuoksuvat parhailta voiteilta. (*Sermo* 12, 10).

Kirkko-morsian on vaihtosuhteen keskellä. Se hoitaa ja jakaa eteenpäin lahjamaataan niin, että sen annista voivat kaikki uskovat nauttia. Näin kirkko on ravinnon antaja ja äiti. Samalla kirkko on vastaanottaja suhteessa Kristus-sulhaseen, joka viime kädessä tuottaa ja jakaa lahjat morsiamelleen, kirkolle.

Keskiajan uskonnollisissa teksteissä keskeinen käsite on *commendatio*, suosionosoitus. Yhteiskunnalliset asemat ja suhteet perustuvat olennaisesti ylemmän tahon osoittamaan suosioon. Feodaalilaissa myös alempi osapuoli ”suosittautuu” (*se commendat*) korkeamman palvelukseen liittosuhteessa. Keskiaikainen suosion osoittaminen ja suosittautuminen ovatkin ilmiöinä hyvin lähellä tunnustamista. Latinankielisessä Raamatussa 2. Kor. 10:18 varoittaa kuitenkin suosittelemasta itse itseään: hyväksynnän perusteena ei ole itsensä suosittelu, vaan se että Jumala suosittelee.

Ehkä tämän raamatunkohdan vaikutuksesta ihmisen ja Jumalan liitosuhdetta aletaan keskiajalla kuvata kahdella eri verbillä: Jumala osoittaa suosiotaan (*commendo*), ja ihmisen vastaus tähän on tunnustaminen (*recognosco*). Tämä näkyy jo Bernardilla, mutta vielä selvemmin Tuomas Akvinolaisella (1225-1274). Kun esimerkiksi opetuslapset toteavat olevansa palvelijoita, he Tuomaan mukaan tunnustavat Herransa, joka osoittaa heille suosiotaan. (In Matt. 24). Tai kun sadon ensihedelmät annetaan Jumalalle, Tuomaan mukaan kyseessä on Jumalan suosiolahjan (*beneficium*) hyväksyvä tunnustaminen. (*Summa Theol.* II/2 q86 a4r). Ylemmän tahon suosion vastintoimeksi tulee näin alemman tahon tunnustamisakti.

Joissakin tilanteissa Tuomas saattaa jo käyttää *recognosco*-verbiä molemmista vastavuoroisista toimista. Esimerkiksi kun Maria Magdalena ei ensin tunnista ylösnoussutta Kristusta, mutta sitten tunnistaa tämän äänestä, Tuomas selittää ilmiön vastavuoroiseksi

tunnustamiseksi. Sanoessaan ”Maria”, Kristus kehottaa Mariaa ”rekognoimaan hänet, joka jo oli rekognoinut tämän.” (Super Ev. Joh. c20 lec 3). Kiinnostavalla tavalla tunnustamisen käsite Bernardin ja Tuomaan teksteissä alkaa esiintyä erityyppisissä rakkaudellisissa suhteissa. Samalla kun se on rakkaudellista tunnustamista, se on kuitenkin myös osapuolten välisen hierarkian tunnustamista.

Kristinuskon rakkausteksteissä esiintyvää, Laulujen lauluun perustuvaa sulhasen ja morsiamen vaihtosuhdetta kutsutaan siis usein morsiusmystiikaksi. Vaikka tämä suhde vertautuu Kristuksen ja kirkon väliseen suhteeseen, se ei menetä eroottista pohjavirettään. Laulujen laulun erotiikka ei katoa vertauskuvallisessa kirkko-opillisessa tulkinnassa. Niin aviosuhde kuin jumalasuhde ovat intiimejä rakkaussuhteita. Samalla ne ovat vaihtosuhteita, jotka voidaan hyvinkin selvästi kuvata lahjanvaihdon ja kaupankäynnin termein. Avioliitto on ylipäätään mirum commercium, ihmeellinen vaihtosuhde.³

Nykypäivän ihminen on taipuvainen erottamaan romanttisen rakkauden jyrkästi kaikesta kaupallisesta vaihdosta. Morsiusmystiikan ymmärtämiseksi on siksi syytä olla myös selvillä kaupan ja lahjanvaihdon historiallisista merkityksistä. Varhaismodernissa Euroopassa kauppa ja lahjanvaihto olivat monella tavalla päällekkäisiä. Rahataloudenkin piirissä suuri osa päivittäisistä tarpeista hoidettiin vastavuoroisella talkooavulla, johon kuului näkemys kunkin yksittäisen suorituksen lahjaluonteesta. Vaikka vastapalveluksia odotettiin, talkooapu ja lahjat eivät synnyttäneet varsinaista velkaa.⁴

Ficino

Kun varhaismodernit tekstit käsittelevät rakastavaisten suhdetta kaupanteon terminologialla, ei kyseessä ole romanttisuuden puute tai näkemys avioliitosta pelkkänä naimakauppana. Kyseessä on vivahteikas itsensä antamisen, pantin luovuttamisen, vihkivalojen, uhrin, lahjansaannin, rikastumisen ja köyhtymisen tematiikka, johon rakkaussuhde kietoutuu. Oma identiteetti rakentuu monimutkaisessa vaihtosuhteessa toiseen ja toisiin. Rakkaussuhteen romanttisuus ei katoa, kun suhteeseen tuodaan lahjojen antamisen ja saamisen logiikka, jossa myös ekonomisoivalla vaihdolla on tärkeä osansa.

Tällainen vivahteiden taju on erityisen tärkeää renessanssiajan tekstejä luettaessa. Otan niistä esimerkiksi Marsilio Ficinin (1433-1499) teoksen *De amore*.⁵ Ficinin mukaan rakastuva ihminen antaa oman sielunsa rakastetulle. Vastaavasti rakastettu antaa rakkaudessaan oman sielunsa rakastajalle. Ficino kuvaa tällaista suhdetta ”ihmeelliseksi vaihtokaupaksi”. Ficino kuvaa kumpaakin osapuolta miehenä. Yhtäältä hänen tarkoituksenaan on kuvata miesten välistä henkistä ystävyyttä ja tehdä sen myötä teoksesta myös naisille sopivaa luettavaa. Toisaalta hän seuraa kuvauksissaan keskiaikaista heteroseksuaalista trubaduurikirjallisuutta, mikä yhdistettynä maskuliinisiin pronomineihin tuo teokseen homoseksuaalisen vivahteen.

Ihmeellisessä vaihtokaupassa rakastavaiset rientävät yhteen kuin maalin tehneet urheilijat: ”Aina kun kaksi miestä syleilee toisiaan tunteen vallassa, tämä elää toisessa ja toinen tässä. Tällöin miehet vaihtavat itsensä tuohon toiseen ... Tajuan sen, että he unohtavat itsensä. Mutta en ymmärrä sitä, miten he vastaanottavat tuon toisen.” (*De amore* 2, 8).

Rakastuessaan ihminen siis antaa sielunsa toiselle. Oman sielun pois antamista Ficino kutsuu kuolemaksi, sen vastaanottoa toisessa taas oman sielun uudestisyntymiseksi. Ihmeellisen vaihtokaupan ihmeellisin piirre on kuitenkin oman sielun toinen uudestisyntyminen. Silloin rakastajan oma minä herää hänessä itsessään uudelleen toisen ihmisen rakkaudellisen vastaanoton jälkeen:

Vastavuoroisessa rakkaudessa on yksi kuolema ja kaksi ylösnousemusta. Rakastaja ensin kuolee itselleen kerran. Hän syntyy uudelleen heti silloin, kun rakastettu ottaa hänet vastaan rakkaudellisin ajatuksin. Hän syntyy toisen kerran uudelleen silloin, kun hän tunnistaa oman itsensä tuossa rakastetussaan (in amato se recognoscit) eikä epäile sitä, että häntä rakastetaan. (De amore 2, 8).

Miten tämä itsen tunnistaminen tapahtuu? Ficino ajattelee, että rakkaus syntyy sellaisten välille, jotka ovat pohjimmiltaan samankaltaisia. ”Sama rakkaus joka pakottaa minut rakastamaan sinua pakottaa myös sinut rakastamaan minua.” Rakkauden tapahtuma on eräänlaista peilausta:

On myös niin, että rakastaja kaivertaa omaan sieluunsa kuvan rakastetusta. Siksi rakastajan sielu muodostuu peiliksi, josta rakastetun kuva heijastuu. Kun rakastettu siis tunnistaa itsensä rakastajassaan (in amante se recognoscat), hän vääjämättä rakastaa tätä. (De amore 2, 8).

Ficinon tekstissä on sekä yhtäläisyyksiä että eroja morsiusmystiikkaan. Molemmassa rakastajan identiteetti rakenteuu toisen osapuolen kautta ja yhteispelissä hänen kanssaan. Ficinolla on tämän lisäksi kuitenkin platoninen käsitys rakastavaisten pohjimmaisesta samanlaisuudesta. Tämä käsitys tekee rakkauden osapuolista tasa-arvoisempia, mutta tuo samalla eroottiseen rakkauteen myös itserakkautta muistuttavia piirteitä.

Ficino antaa toiselle uudestisyntymiselle syvemmän perustelun esittäessään opin siitä, että rakastavaiset ovat samanlaisia siksi, että he ovat syntyneet ”saman tähden alla”:

Saman tähden alla syntyneet ihmiset rakentuvat niin, että kauniimman osapuolen kuva kulkee häntä katsovan osapuolen sieluun. Siellä se osoittautuu samanlaiseksi kuin kuva, jonka katsojan tähtiruumis muodosti ja joka on ollut katsojan sisäinen luonto luomisesta saakka. Katsojan sielu näin vaikuttuessaan kauniimman osapuolen kuvasta tunnistaa sen joksikin, joka on katsojankin omaa (tanquam suum aliquid recognoscivit). (De amore 6, 6).

Nähdessään itseään kauniimman rakastetun rakastaja siis onnistuu lopulta kytkemään itsensä omaan sisäiseen perikuvaansa. Rakastetun kaunis kuva ikään kuin onnistuu luomaan tämän kytkennän, koska se on rakastajan ilmiänsä kauniimpi ja siksi lähempänä yhteistä perikuvaa. Yhteinen perikuva on eräänlainen platonilainen arkkityyppi taikka idea. Kun rakastaja toisessa uudestisyntymisessä tunnistaa itsensä uudella tavalla, tämä tapahtuma siis onnistuu rakastetun kauniin kuvan ja viime kädessä perikuvan välityksellä.

Vaikka rakastettu on kauniimpi osapuoli, ei hänkään ole perikuvan lailla virheetön. Kuitenkin, kun rakastaja onnistuu luomaan yhteyden sisäiseen perikuvaan, hän pystyy sen avulla näkemään myös rakastetun entistäkin kauniimpana:

[Rakastajan] sielu asettaa sitten silmien kuvan toisesta oman sisäisen kuvansa viereen. Jos silmien kuvassa on jotain puutteita verrattuna tähtiruumiin täydelliseen kuvaan,

niin sielu korjaa tuon kuvan uudistamalla sen. Sen jälkeen sielu rakastaa tuota itse uudistamaansa kuvaa. (De amore 6, 6).

Tästä syystä rakastaja näkee rakastetun vielä kauniimpana kuin tämä on: ”[Rakastajat] eivät näe rakastettua aistinvaraisena reaalikuvana, vaan rakastajan sielun uudistamana kuvana. Tämä kuva on perikuvan kaltainen ja kauniimpi kuin näkyvä ihmiskeho.” (De amore 6, 6). Ficinon oivallus sisäisen hyväksyvän tunnustamisen tuottamasta uudesta itseymmärryksestä sekä rakastetun näkemisestä ikään kuin uudenlaisen syväoptiikan läpi heijastaa tietenkin platonilaista käsitystä ihmiseen asetetuista perikuvista.

Oivalluksella on silti oma psykologinen uskottavuutensa. Rientäessään syleilemään maalin tehnyttä tähtipelaajaa joukkueoveri saa samalla vahvistuksen omalle sisäiselle itsetunnolleen. Tähtipelaaja antaa muille vahvistuksen siitä, että me kaikki olemme hyviä. Tähtipelaaja nähdään tällöin viime kädessä vielä parempana kuin mitä hän tosiasiaassa on, sillä hän kantaa muidenkin perimmäisiä toiveita ja ihanneidentiteettiä. Tässä mielessä rakkaus muokkaa molempien osapuolten identiteettiä ja tekee siitä entistä paremman, ikään kuin kahdesti uudelleensyntyneen identiteetin. Rakastava peilaus kiillottaa molempia osapuolia.

Ficinon kuvaama rakastavaisten vaihdanta käyttää hyväkseen keskiaikaista morsiusmystiikkaa. Saadessaan uuden itseymmärryksen kauniimmalta rakastetulta Ficinon rakastaja on kuin Bernardin morsian, jonka ihanuus perustuu sulhaselta saatuihin lahjoihin ja suosioon. Ihmeellisessä vaihtokaupassa molemmat osapuolet uudistavat toistensa identiteetin. Vaikka Ficinon rakkausajattelu on tasa-arvoisempaa kuin feodalismiin nojaava keskiaikainen morsiusmystiikka, myös Ficino olettaa eräänlaisen hierarkian kauniimman ja vähemmän kauniin osapuolen välillä.

Kirjassaan rekognitioajattelun historiasta Paul Ricoeur kiinnittää huomiota itsensä tunnistamisen ja hyväksymisen ilmiöön. Ricoeuriin mukaan ilmiö pohjautuu Augustinukseen ja augustinolaiseen perinteeseen, jossa itsen tunnistaminen on keskeinen muistin toiminto. Tunnistaessaan itsensä uudelleen, siten kuin latinan re-etuliite antaa ymmärtää, subjekti liittyy itsensä aikaisempien minuuksiensa ketjuun, ja tämä muistissa pysyvä ketju muodostaa subjektin ajallisen identiteetin.⁶ Vaikkapa aamulla herätessämme tunnistamme itsemme yhä uudelleen siksi henkilöksi, joka olimme eilen ja toissapäivänä. Itsen tunnistaminen on tässä mielessä pysyvien tai hitaasti muuttuvien identiteettien muistamista ja tiedostamista.

Ficinon rakkaudellinen tunnustaminen poikkeaa silti olennaisesti Ricoeurin kuvaamista itsetunnistuksen tavoista. Rakkaudessa tapahtuvien dramaattisten muutosten myötä subjekti voi tunnistaa oman sisäisen perikuvansa toisesta tulevan heijasteen avulla. Tämä itsetunnistus ei ole pelkkää muistamista, vaan monimutkaisempaa yhteisyyttä toisen kanssa. Lisäksi kyseessä on jonkinlainen mielenmuutos taikka konversio, jossa subjekti ensin luovuttaa itsensä toiselle ja saa sen jälkeen uudenlaisen, syvemmän identiteetin. Vaikka kyseessä on oman perikuvan tunnistaminen, tämä rakkaudellinen identiteetti on syvästi relationaalinen ja toisesta osapuolesta riippuvainen.

Calvin

Humanismin ja reformaation aikakaudella 1500-luvulla on tyypillistä, että henkilöiden identiteetti nähdään ”relaationaalisesti” eli erilaisten suhteiden verkostona. Ihmisyyteen vaikuttaa näin jumalasuhde, mutta myös yhteiskunnalliset suhteet ja asema niiden hierarkioissa, joita pidettiin luomistyön osana. Käsitys hyväksyvästä tunnustamisesta kuuluu relaationaaliseen ajatteluun olennaisesti, sillä tunnustamisen kautta ihminen saa paikkansa suhteiden järjestelmässä. Relatonaalista ajattelua ehkä tyypillisimmillään edustaa Jean Calvin (1509-1564). Vaikka hän ei ole rakkausajattelun suuri klassikko, hänen teologinen käsityksensä muistuttaa joissain suhteissa Bernardia ja Ficinoa.

Kysymys itsen tunnistamisesta on osa filosofian perinteistä, Delfoin oraakkeliin palautuvaa ”tunne itsesi” kysymystä. Calvin aloittaa suurteoksensa *Institutio christianae religionis*, Kristillisen uskonnon esitys, pohtimalla tätä kysymystä teologian näkökulmasta. Calvin opettaa radikaalia relaationaalista heteronomiaa, jonka mukaan itsen tunteminen voi tapahtua vasta Jumalan tunnistamisen kautta: ”Ihminen voi oppia tuntemaan itsensä kirkkaasti vasta sen jälkeen, kun hän on katsonut Jumalan kasvoihin.” Itsetuntemus ja Jumalan tuntemus ovat kytkeytyneet toisiinsa, mutta Jumalan tunteminen tulee aina ensiksi: ”Vaikka Jumalan tuntemus ja meidän itsetuntemuksemme ovat kiinni toisissaan, oikea opetus vaatii, että puhumme ensin Jumalan tuntemisesta ja vasta sitten itsetuntemuksesta.” (Inst 1, 1, 2-3).

Tavanomaista reformaation tieto-oppia noudattaen Calvin katsoo, että ihmisen lähtökohtainen itsetuntemus taikka tietoisuus johtaa rehellisen ihmisen väistämättä tunnustamaan syntinsä, tietämättömyytensä ja kyvyttömyytensä hyvään. Vasta tällainen oman kurjuuden tajuaminen johtaa ihmisen Jumalan hyvyden, viisauden ja kirkkauden äärelle, sillä Jumalan suuruus näyttäytyy sellaisena ihmisen oman kurjuuden taustaa vasten. Calvin kuvaa tätä Jumalaa kohti vievää perusoivallusta toistuvasti agnosco-verbillä: ihmisen on tunnustettava oma alhainen asemansa ja se, että Jumala on kaiken hyvän lähde. Tämä lähtökohtainen tunnustaminen on välttämätöntä, ennen kuin Jumalasta voidaan ylipäätään tietää mitään. Calvinin mukaan et voi käsittää Jumalaa ”ellet tunnusta (agnoscas) häntä kaiken hyvän lähteeksi”. Asioiden tilan tunnustaminen on oikean tiedon edellytys. (Inst 1, 2, 1-2).

Vaikka Calvin on jo ajallisesti etäällä feodalismista, hänen teologinen käsityksensä jumalasuhdesta noudattaa jossain määrin isännän ja torpparin suhdetta. Alussa tulee olla liittosuhteen solmiminen ja siihen kuuluva kunnioitus. Vasta sitten mahdollistuu syvempi vuorovaikutus ja tiedollinen vaihtosuhde. Vahvemmin kuin edeltäjänsä Calvin painottaa itsekieltämyksen ja suoranaisten itsehalveksunnan roolia liittosuhteen ehtona. Kalvinismin myöhemmät kulttuuriset piirteet, kuten itsestä pois päin katsominen ja puritaaninen hurskaus, ovat tämän teologisen lähtökohdan sovelluksia.

Calvin nostaa feodaalisen torpparisuhteen teologiseksi esikuvaksi tavalla, joka kärjistää hänen lähtökohtansa:

Me emme omista itseämme; alkoon siis meidän oma tahtomme tai järkemme taivuttako meidän tekojamme. ... Me emme omista itseämme; siksi meidän tulee unohtaa itsemme ja omat piirteemme niin pitkälle kuin mahdollista. Olemme sitä vastoin Jumalan omia; siksi meidän tulee elää ja kuolla Jumalalle. Olemme Jumalan omia; johtakoon hänen viisautensa ja tahtonsa kaikkia meidän toimiamme. Olemme Jumalan omia; elämämme kaikkien puolien tulee kulkea häntä kohti ainoana päämääränä. Olkoon siis tämä ensimmäinen askel: ihmisen tulee astua itsensä

ulkopuolelle, jotta hän voi antaa kaiken kykynsä ja voimansa Jumalan palvelukseen. (Inst 3, 7, 1).

Ficinon tavoin Calvin käyttää *recognoscere*-verbiä refleksiivisesti, uuteen itsetuntemukseen viitaten. Hän sanoo esimerkiksi, että pyhät ihmiset voivat ymmärtää oman viattomuutensa verratessaan itseään syntisiin, tai myös siten, että he tunnistavat itsensä Jumalan edessä. Myös Jumalan tunnustamisessa on tärkeää, että ihmisen mieli katsoo poispäin itsestä ja maailman houkutuksista:

Kaikki asiat luotiin meitä varten, jotta tuntisimme Tekijän ja kiittäisimme häntä hänen suosiostaan meitä kohtaan. ... Missä on Jumalan hyväksyvä tunnustaminen, jos sinun lihasi kylpee ylellisyydessä ja huonoissa himoissa, jotka sairastuttavat ja likaavat mielen, estäen sitä näkemästä oikeaa ja kunniallista? ... Missä on Jumalan tunnustaminen, jos meidän mieleemme kiinnittyy omien varusteidemme hienouteen? Monet orjuuttavat aistinsa nautinnoissa niin, että mieli lumoutuu. (Inst 3, 10, 3).

Näissä puritaanisissa kohdissa Calvin käyttää myös perinteisiä lahjanvaihdon ja tavallaan jopa morsiusmystiikan ajatuksia. Ihmissielu saa monenlaisia lahjoja, mutta se ei ole kuitenkaan niiden omistaja. Lahjoista voi iloita oikein vain silloin, kun sielu ei pidä niitä ominaan. Lahjojen vastaanottajan tulee nähdä se, kuinka hänen elämänsä määrittyy Jumalan antamistapahtuman kautta. Nykypäivän kielenkäyttömme ei pysty tarkkaan välittämään sitä, kuinka vain osa saamistamme lahjoista on meidän omaisuuttamme. Varhaismodernissa yhteiskunnassa monet lahjat käsitettiin auringonpaisteen kaltaiseksi laina-anniksi, johon ei voi taikka pidä kiinnittyä omistajuuden sitein.⁷

Vaikka piirtämäni linja Bernardista Ficinoon ja Calviniin kuvaa kolmea hyvin erilaista ajattelijaa, heitä yhdistää käsitys relationaalisuudesta, itsen määrittymisestä toisen kautta. Bernardille ja Ficinolle kyseessä on morsiusmystinen rakkaussuhde. Calvin ei niinkään puhu rakkaudesta, mutta jumalasuhde on Calvinille yhtä lailla ihmisen fundamentaalista pohjavirettä määrittävä suhde. Kaikille kolmelle relationaalisuus on samalla heteronomiaa, itsen riippuvuutta toisesta.

Aiheemme kannalta olennaista on se, että kaikille kolmelle ajattelijalle kyseessä on jonkinlainen tunnustussuhde. Tunnustaessaan rakkautensa taikka perimmäisen riippuvuutensa subjekti alkaa määrittyä uudella tavalla ja voi saada uutta tietoa. Uudelleenmäärittymisen kautta subjektille tulee uusi identiteetti, joka on monin tavoin entistä rikkaampi ja paremmin tiedostettu.

On tärkeää nähdä, kuinka hyväksyvä tunnustaminen kuuluu pikemmin tämän prosessin alkuun kuin sen loppuun. Tunnustusteko on jossain mielessä ennen uskoa ja tietoa. Moderni ihminen ajattelee ehkä pikemmin, että vasta riittävän tiedon saannin jälkeen voimme uskoa ja tunnustautua johonkin itsemme ulkopuoliseen asiaan. Bernardilla, Ficinolla ja Calvinilla kyseessä on kuitenkin feodaalista torpparisuhdetta muistuttava alkuliittoutuminen. Vasta kun liittosuhde on tunnustamistoimella muodostettu, luottamus, tiedollinen vaihto ja lahjojenvaihto käyvät mahdollisiksi. Ficino on tässä suhteessa lisäksi erityistapaus, sillä hänen ajattelussaan on lisäksi kyse rakkaudessa tapahtuvasta oman itsen syvemmästä tunnistamisesta.

Zinzendorf ja Hegel

Morsiusmystiikka ja siihen kuuluva relationaalisuus ei myöhemminkään kadonnut uskonnosta. Valistuksen aikakaudella erityisesti uskonnollinen herätysliikehdintä, pietismi, piti yllä tätä vanhaa käsitteistöä. Samalla pietismi toi siihen uudenlaisia, henkilökohtaisuutta ja rahataloutta painottavia piirteitä. Vaikka pietismi on usein tulkittu vastareaktioksi valistuksen uusille aatteille, se on tärkeää nähdä myös valistusajan yhtenä keskeisenä aatevirtauksena, joka modernisoi uskonnon.

Niin kutsutun herrnhutilaisen liikkeen perustaja, Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700-1760), on pietismin aikakauden tyypillinen ja vaikutusvaltainen teologi. Hänen levinneimpiin teoksiinsa kuuluu saarnakokoelma *Berlinische Reden*, joka kehottaa ihmisiä omakohtaiseen uskoon morsiusmystiikan ja samalla valistuksen sanakääntein. Zinzendorfin pietismi muodostaa erään sillan esimodernin tunnustusterminologian ja Hegelin kielenkäytön välillä. Tätä siltaa kuljettaessa on muistettava, että saksan sana erkennen, tietää, kattoi myös latinan agnosco ja recognosco-verbit. Vasta Hegelin päivinä, noin vuonna 1800, saksan kielessä alettiin yleisesti käyttää toista verbiä anerkennen, tunnustaa.

Zinzendorfin ihmiskuva on huomattavasti Calvinia myönteisempi, mutta samaan tapaan dialoginen ja relationaalinen. Kristityt ovat Jumalan ”omaisuuskansa”. Meidät kaikki on lapsesta alkaen ”heitetty Jumalan luokse” ja näin me kaikki olemme Jumalan edessä. Tämä suhde on kuitenkin dialoginen: olemme ”vapaita ja autuaita sieluja” emmekä orjia. Jumalalle kuulumisen tapahtuu näin dialogisen vapauden puitteissa. (*Reden*, 46, 157).

Zinzendorf selittää Lutherin katekismuksen uskonkappaleen kohtaa, jossa puhutaan siitä, kuinka Kristus on meidät lunastanut. Hän erottaa lunastustyössä kolme aspektia, nimittäin ”ostamisen”, ”hankkimisen” ja ”vapauttamisen”. Ostamiseen liittyy hinta, hankkimiseen puolestaan työ ja vaivannäkö, vapauttamiseen taas ”kamppailu”. (*Reden*, 102) Jumalan ja ihmisen suhde syntyy tämän lunastustyön eri aspektien kautta. Tällöin niihin kuuluu morsiusmystiikan tapainen vaihtosuhde, jossa annetaan ja otetaan vastaan erilaisia hyödykkeitä.

Koska Zinzendorf elää valistusajalla, tämä vaihtosuhde kuvataan pitkälti kapitalistisin käsittein, siis työn, rahan ja kilpailun kielellä. Lunastustyön kokonaisuudessa ihmiselle kuuluu kolme ”titteliä” tai ”oikeutta”: hänet on maksettu, hankittu Jumalalle ja vapautettu. Vaihtosuhteen synnyssä korkeampi osapuoli, Kristus, ottaa alemman osapuolen, palvelijan roolin:

Kristuksen täytyi suorittaa sielullinen ja emotionaalinen työ, joka sai hänet hikoilemaan verta. Meidän tulee uskoa, että hän kykeni hankkimaan meille näin jotakin. Miksi? Koska hänen sielunsa teki työtä. Siksi häntä myös kutsutaan ”palvelijaksi” eli työläiseksi, henkilöksi joka tekee kovaa työtä. (*Reden*, 107-108).

Näin syntyy Jumalan ja ihmisen liittosuhde, joka ei enää ole feodaalinen, vaan pikemmin palkkatyötä muistuttava: ”Tämän [Kristuksen] työn myötä meidät hankitaan hänelle erityisellä tavalla palkaksi ... Näin Pelastaja iloitsee ja nauttii meistä, ja hänen kovan työnsä palkka on yltäkylläisyys meidän kanssamme.” Zinzendorf jatkaa käyttäen morsiusmystiikan

kuvaa. Hän kysyy, haluavatko ihmiset osallistua tähän työhön vai ovatko he kuin tyhmiä neitsyitä, jotka juoksevat pois sulhasen luota. (Reden, 108-109)

Zinzendorf pohtii herran, palvelijan ja omaisuuden keskinäistä suhdetta. Jotkut ihmiset sanovat hänen mukaansa, että he haluaisivat olla Kristuksen omaisuutta, mutta tällöin he eivät enää voisi tehdä palvelijoina mitään vapaasti. Zinzendorfin mukaan kuitenkin Kristus herrana suosii kaikkea sellaista palvelutyötä, joka tulee vapaasti palvelijoiden sydäimestä. Vapauttamisen myötä palvelijat ovat Kristuksen liittolaisia. Me olemme kamppailusta syntyneitä ystäviä, ja Kristus on sekä kuningas että palvelija. (Reden, 86-88, 111-112).

Zinzendorfin julistuspuheissa näkyy sekä jatkumo varhaisempaan morsiusmystiikkaan että valistuksen aikakauden uusi puhetapa. Jumala on edelleen rakkaussuhteen sulhanen, joka jakaa hyvyytensä morsiamelle. Zinzendorf ei varsinaisesti puhu hyväksyväästä tunnustamisesta, vaan sulhasen symbolisista teoista, joihin morsiamen kuuluu vastata liittosuhteen edellyttämällä tavalla. Tästä huolimatta itse liittosuhde noudattaa monin tavoin Bernardin ja Calvinin kuvaaman tunnustussuhteen malleja.

Ihmisen asema tässä liittosuhteessa on kuitenkin uudenlainen. Ihmis-morsian saa Kristus-sulhasen työn kautta itselleen oikeuksia, joita voi hyvin kutsua uudenlaisiksi statuiksi. Ihminen on vapaa, ja hänen asemansa on pikemmin liittolaisen ja ystävän kuin palvelijan taikka torpparin asema. Kristus on herra, mutta samalla hänkin on palvelija ja työläinen. Näin ylemmän tahon asema muodostuu erilaiseksi kuin vanhassa morsiusmystiikassa. Ylempikin taho kamppailee, tekee työtä ja kärsii. Liittosuhde solmitaan kaupan pikemmin kuin lahjanvaihdon keinoin. Kamppailun käsite kuuluu liittosuhteen syntyyn.

G. W. F. Hegelin (1770-1831) tunnustamiskäsitettä tutkineet Ludwig Siep ja Axel Honneth ovat nostaneet esiin Hegelin varhaiset reaalifilosofian luennot Jenassa (1805/06) ja rakkauden merkityksen niissä.⁸ Jenan-luentojen hengenfilosofia-osassa tunnustamisen käsite esiintyy poikkeuksellisen keskeisellä tavalla. Tällöin Hegel puhuu rakkaudesta, avioliitosta, oikeuksista ja työnteosta. Hän kehittää näkemystä, jossa ihmisten antamat ja saamat tunnustukset kuvaavat yhteiskunnallisen kamppailun piirteitä ja jossa ihmisen minuus merkitsee tulemistä toisten tunnustamaksi. Nämä kohdat muodostavat taustan Phänomenologie-teoksessa (1807) esitetylle herran ja palvelijan kamppailulle tunnustuksesta.

Varhaisessa hengenfilosofiassaan Hegel määrittää rakkauden ”älylliseksi tunnustamiseksi, joka tuntee itsensä”. Kun ihminen kehittyy yhteisössä oikeuksia omaavaksi yksilöksi, tämä tapahtuu rakkauden ja tunnustamisen kautta: ”Tunnustetuksi tuleminen on ensimmäinen kehkeytyvä seikka; toisin sanoen, yksilöt ovat rakkautta, ja tämä tunnustetaan ilman vastustavia tahtoja.” Hegelin abstraktissa kielenkäytössä rakkaus ja rakkauden tunnustaminen siis rakentavat yksilön yksilöllisyyden.

Yksilön käsitteeseen kuuluu Hegelillä kyky tarkastella asioita itsensä ulkopuolelta, eräänlaisen objektiivisuuden hengessä. Oikeuden ja tunnustamisen myötä yksilö asettuu ”itsensä ulkopuolelle” tarkastelemaan yhteisöä (GW 8, 213, 218-220). Yksilön relationaalisuuden ja ulkopuolelta käsin tapahtuvan määräytymisen juuret näyttävät Hegelilläkin näin ollen olevan jonkinlaisessa rakkaudellisessa tunnustamisessa.

Hegel on omaperäinen ajattelija, jonka ideoita ei voi palauttaa häntä edeltäneeseen aatehistoriaan. Toisaalta on yhtä kiistatonta, että hyväksyvän tunnustamisen ajatus on esillä keskiajan ja varhaismodernin ajan teologisissa teksteissä. Näissä ajatus yhdistyy voimakkaasti morsiusmystiikkaan, rakkauden pohdintaan sekä herran ja palvelijan feodaaliseen vaihtosuhteeseen. Teologit kehittävät rakkaudellisen tunnustamisen piirteistä näkemyksiä, joissa yksilön identiteetti syntyy ja muuttuu relationaalisesti, suhderiippuvuuden myötä. Myös Hegelillä tärkeä itsen tunnustamisen ja itsetietoisuuden ajatus esiintyy usein tässä ajatteluperinteessä. Erityisesti Ficinin rakkauden filosofia on välillä hämmästyttävän lähellä Hegeliä.

Lähteet ja kirjallisuus

Bernard Clairvauxlainen, *Sermones super Cantica canticorum. Sancti Bernardi Opera 1-2*. Editiones Cistercienses, Roma 1957-1958.

Calvin, Jean, *Institutio christianae religionis (1559). Opera 2*. Schwetsche: Braunschweig 1863.

Ficino, Marsilio, *Commentarium in convivium Platonis, De amore*. Les Belles Lettres, Paris 2002.

Ganshof, F. L. *Feudalism*. Longman, London 1979.

Hegel, G. W. F., *Jenaer Systementwürfe III. Gesammelte Werke 8*. Meiner, Hamburg 1976.

Honneth, Axel, *Kampf um Anerkennung*. Suhrkamp, Frankfurt 1992.

Laurens, Pierre, Introduction. Teoksessa Ficino, *Commentarium* 2002, ix-lxxi.

Ricoeur, Paul, *The Course of Recognition*. Harvard University Press, Cambridge Mass. 2005.

Saarinen, Risto, Luther und Humanistische Philosophie. *Lutherjahrbuch* 80, 2013, 77-109.

Saarinen, Risto, *Oppi rakkaudesta*. Gaudeamus, Helsinki 2015.

Saarinen, Risto, *Recognition and Religion*. Manuscript 2016.

Siep, Ludwig, *Anerkennung als Prinzip der praktischen Philosophie*. Meiner, Hamburg 2014.

Tuomas Akvinolainen, *Opera omnia*. Polyglot Press, Vatican 1888-.

Zemon Davis, Natalie, *The Gift in Sixteenth-Century France*. Oxford University Press, Oxford 2000.

Zinzendorf, Nikolaus Ludwig von, *Berlinische Reden*. London, Clemens 1758.

Loppuviitteet

---

¹ Terminologiasta Saarinen 2016.

² Feodaalilain käsitteistä Ganshof 1979.

³ Terminologioista esim. Laurens 2002.

⁴ Lahjan ja kaupan varhaismodernista suhteesta Zemon Davis 2000.

⁵ Teoksesta yleisemmin Saarinen 2015.

⁶ Ricoeur 2005, 69-149.

⁷ Pohdin tätä esim. Saarinen 2013; yleisemmin Zemon Davis 2000.

⁸ Siep 2014; Honneth 1992.